

Арх. Мирјана ДИМОВСКА ЧОЛОВИЌ

СААТ КУЛИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
ISBN 978-9989-131-08-0

Издавач

Национален конзерваторски центар-Скопје
Едиција Културно-историско наследство на
Република Македонија LV
Скопје 2008

114 стр., резиме на англиски јазик, библиографија
17 цртежи техничка документација,
колор и црно бели фотографии

Националниот конзерваторски центар Скопје својата позната едиција Културно-историското наследство, во 2008 г. го збогати со уште еден наслов, Саат кулите во Р. Македонија на архитектот Мирјана Димовска Чоловиќ. Книгата е резултат на повеќегодишни истражувања на авторката, кои започнале како програмска задача на барање на Министерството за култура за утврдување на состојбата на саат кулите во Р. Македонија.

Изградбата на саат кулите на подрачјето на Балканот под Османлиската Империја започнала во средината на XVI век. Нивната распространетост била условена од урбанистичкиот развој, а и од верските потреби што ги вршеле исламските верници во одредено време на денот. Заради читање на времето, на едната или на сите четири страни на кулите се поставувани јавни часовници. Најпрвин саатовите го отчукувале времето а *la turca* (лунарен сат), а подоцна а *la franga*. Според еден француски патописец од XVI век, првата саат кула била подигната во Скопје меѓу 1566 и 1572 г., а саатот бил донесен од освоениот Сигет.

Во градската силуета на речиси сите градови во Р. Македонија, со оглед на нивната ориентална матрица, покрај џамијата, црквата, безистенот, анос и амамот влегувала и саат кулата, која претставувала важен архитектонски елемент во јавниот живот на градот.

Саат кулите биле градени најчесто во централните зони на чаршијата, покрај џамија, но ги има и на други места и претставувале дел од поголеми-

от урбан комплекс. Тоа се високи градби со четвртеста основа, сидани најчесто од камен и покрени со четирисливен покрив.

Пропорциите на саат кулите биле одредувани според големината на чаршиите. Највисоката саат кула се наоѓа во скопската чаршија.

Во книгата, саат кулите се обработени од историски, архитектонски, урбанистички и уметнички аспект, а провејуваат и конзерваторски гледишта. За секоја од кулите е дадена типолошка и стилска анализа, локацијата поткрепена со урбанистичката подлога, планот на основата и на конструктивниот склоп во елевацијата, издвоени се декоративните елементи, идентификувани се применетите материјали, истакнати се имињата на ктиторите и познатите градители и хронолошки ситуирани.

Во опширниот вовед авторката ја дава предисторијата на појавата на саат кулите уште од XIV век, а како една од причините ја наведува функцијата на јавниот саат како контролор на деловното време (време за вршење трговија или работа) и како архитектонска градба, која прераснува во посебна категорија објекти со специфичен израз, во зависност од местото на градбата и од културата, од богатството и од градителската вештина и фантазијата на неговите градители.

Авторката се осврнува на проблемот на мерењето на времето и на часовниците од најстарите времиња па сè до појавата на првите саат кули. Дознаваме дека првите часовници биле изградени

3500 г. п.н.е. во вид на обелиск, потоа за водните часовници кај старите Египќани од околу 1500 г. п.н.е., за сончевите часовници кај старите Грци итн. Како претходник на саат кулите ја наведува т.н. Кула на ветровите во Атина, изградена од Андроник од Кирос, која имала сончев и воден часовник. Пред појавата на саатните механизми времето го означувале биежите на камбаните од црквите, а кај муслиманите пеењето на оцата од врвот на минарето. Механичкиот часовник е пронајден во 996 г.

Во книгата саат кулите се поделени во четири целини: 1) Зачувани оригинални саат кули (Скопје, Битола, Охрид, Прилеп, Гостивар Свети Николе); 2) Кули стражарници, односно станбено одбранбени кули адаптирани во саат кули (Велес, Штип, Кратово, Кочани); 3) Разурнати саат кули (Стар Дојран, Неготино, Тетово, Кичево, Крива Паланка, Ресен, Струга, Куманово Дебар); 4) Саат кули камбанарии (црквата Св. Никола во Крушево, црквата во Берово).

За секоја градска саат кула е даден историјат преку кој се разоткрива нивниот првобитен изглед и изгледот што го добиле со текот на времето.

1) Најголемата, а изгледа и најстарата саат кула на Балканот се наоѓа во *Скопје*, во близина на скопската чаршија. Била изградена покрај манастирот Св. Ѓорѓи-Горг (XI век), кој се наоѓал на местото на денешната Мурат пашина џамија. Патописците од различни култури и вери изградбата на скопската саат кула ја припишуваат на христојанското население. Денешниот изглед саат кулата го добила во времето на валијата Хавзи паша, кој дошол на чело на Скопскиот санџак во 1847 г. Патописецот Филип ди Фрезн-Канај во 1573 г. известува дека таа го отчукувала времето а la franga и дека во цела Турција немало таква саат кула.

Саат кулата во *Битола* е лоцирана спроти Јени џамијата во месноста наречена Пекмез Пазар, недалеку од старата чаршија. Не се знае кога е изградена, а првпат се споменува во 1664 г. во врска со Махмуд бег, заим во Битола. Авторката укажува на трите фази на градбата, како и на механизмите на саатовите што биле користени.

Старата саат кула во *Охрид* со својата едноставна архитектура се издига на работ на малата падина на Градскиот пазар и црквата Св. Богородица Каменска во месноста Дебој. Изградена е од скадарецот Чаваш Дол Сулејман ага во 1726 г.

Прилепската саат кула е подигната со средствата на граѓаните во 1858 г. од тајфата на мајсторот Петар Лауц, на местото каде што порано постоела саат кула за која дознаваме од натписот што стои на влезната врата. Прилепската чаршија и денес е автентично зачувана како архитектонско-урба-

на целина со централно поставената саат кула во оската на главната трговска улица.

Саат кулата во *Гостивар* се наоѓа во срцето на градот, пред влезот на џамијата што го носи името на Саат Ебу Бекир паша. Изградена е во 1728/29 г. од Исмаил ага, син на Хаџи Јусуф ага. Годината на градбата и името на градителот се запишани на османлиско-турски јазик на камена плоча што се наоѓа над влезната врата.

Светиниколската саат кула се наоѓа во најважниот дел од градот, веднаш до црквата Св. Никола. Не е познат датумот на изградбата, но се претпоставува дека е изградена во првата половина на 19 век, како и самата црква.

2) Приказот на адаптираните кули авторката го започнува со саат кулата во *Велес*, што се наоѓа недалеку од центарот на градот. Била изградена во XVI век како кула стражарница, а преадаптирана во саат кула во XVIII век. Адаптацијата се состоела од надградба на каменото тело со една квадратна, централно поставена просторија за саатниот механизам, опкружена со галерија над чиј покрив се издигал тамбур во кој било поставено своно.

И некогашната беговска одбранбена станбена кула во *Штип*, подигната во XVII век, била адаптирана во саат кула. Се наоѓала недалеку од чаршијата и безистенот.

Саат кулата во *Кратово* се наоѓа на источниот агол од плоштадот во централното градско подрачје. Врз основа на стилските карактеристики на кулите во Штип и Кочани, кратовската саат кула се датира во XVI- XVII век. Врз основа на истражувањата на С. Симиќ, во Кратово имало 12 кули од кои денес се зачувани 6, меѓу кои и саат кулата. Саат кулата во *Кочани* е изградена во непосредна близина на училиштето на кое најмногу му служело гласното означување на часовите. Од четирите кули во Кочани три биле со станбено-одбранбена функција, а една како саат кула. Денес саат кулата е во руинирана состојба.

3) Во третата целина се собрани руинираните саат кули.

Саат кулата во *Стар Дојран* (некогашен Полин) е лоцирана на ридот на Дојранското Езеро каде што некогаш се наоѓала Горната чаршија, во близина на амамот и чешмата. Единствено таа е градена во т.н опус клоазоне. Настрдала за време на Балканските војни.

Саат кулата во *Неготино* била импозантна шестаголна кула, која го надвишувала целиот град. Денес од неа се зачувани само сидови. Била изградена во 1810 г., со средства на Абдул Захир ага, за што дознаваме од натписот зачуван над влезот. Саат кулата во *Тетово* била изградена од Мехмед

паша пред 1608 г. Тоа била монументална градба со квадратна основа, која преминувала во полигонална и завршувала со интересен покрив. Таа го красела градот до 1933 г. кога била урната поради дотраеноста.

Саат кулата во *Кичево* била лоцирана на Калето над чаршијата. Кулата била поставена на камено цокле на кое се издигало телото со квадратна основа, чии агли биле засечени. Покривот на тамбурот завршувал конусно, со топчест украс со шилец. Поради дотраеноста била урната во 1948 г.

Саат кулата во *Крива Паланка* била лоцирана на една височина од десната страна на магистралниот пат кон Бугарија. Се смета дека била изградена кон крајот на XVIII и почетокот на XIX век. Имала квадратна основа и висина од 12 м. Поради дотраеноста била урната во 1958 г.

Радовишката саат кула се наоѓала во непосредна близина на амамот и мостот на левиот брег на Радовишка Река. Не се знае кога била изградена, а е урната во 1954 г., исто така, поради дотраеноста.

Ресенската саат кула се наоѓала во центарот на градот, во срцето на чаршијата. Изгорела во 1908 г. за време на младотурската револуција, кога ресенската чаршија била запалена од Нијази бег.

Саат кулата во *Струга* се наоѓала покрај Мустафа Челеби џамијата на десниот брег од реката Дрим. Имала рустичен изглед поради дрвената конструкција од хоризонтално поставени балвани над камениот долен дел од градбата. Не е познато кога е изградена, ниту кога е урната.

Саат кулата во *Куманово* се наоѓала во центарот на чаршијата. Била подигната најверојатно кога и

Татар Синан бег џамијата, во 1520-30 г., а е урната за време на бугарската окупација на градот во 1941-45 г.

Саат кулата во *Дебар* се наоѓала на благата падина под Инкар џамијата. Била урната по Втората светска војна поради дотраеноста.

4) Потребата од јавни часовници во градовите придонела голем број камбанарији од црквите да се адаптираат во саат кули со извршување двојна функција, како камбанарија и како саат кула. Такви се саат кулата-камбанарија на црквата Св. Никола во *Крушево* (обновена во 1904 г.), саат кулата-камбанарија на црквата во *Берово* (1928), новата саат кула-камбанарија до црквата Св. Кирил и Методиј во *Гевгелија* итн.

На крајот од публикацијата е дадено резиме на англиски јазик, како и користена литература.

Добро илустрирана, со цртежи и фотографии кои логично го следат текстот и го визуелизираат функционалниот опис, книгата нуди прегледно распоредена и коментирана граѓа.

На книгата, можеби, може да и се забележи недостиг од споредбени истражувања со примери од поширокиот балкански простор што се наоѓал под османлиската власт, за директно следење на развојната линија на архитектонските облици на саат кулите, но она што го постигнала М. Димовска Чоловиќ со примерите на територијата на Р. Македонија претставува корисен и исцрпен придонес.

Вера ГАВРОВСКА БОЈЧЕВСКА